

Κουλτούρα και Πολιτισμός: Η Γένεση της Ανθρωπολογίας

Η κουλτούρα είναι το αντικείμενο μελέτης και έρευνας της Ανθρωπολογίας.

Η Ανθρωπολογία ως επίσημος ακαδημαϊκός κλάδος προέκυψε κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα. Το διανοητικό κλίμα της εποχής όπου αναπτύχθηκε χαρακτηριζόταν από α) την εξελικτική θεώρηση, β) τα θριαμβευτικά επιτεύγματα των φυσικών επιστημών και γ) τη δυτική ηγεμονία στην παγκόσμια σκηνή. Σε αυτό το κοινωνικό πλαίσιο αναπτύχθηκε αρχικά η έννοια της κουλτούρας, η οποία στη συνέχεια επαναπροσδιορίστηκε από και μέσα στην ανθρωπολογία.

Η ανθρωπολογική έννοια της κουλτούρας (culture) μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή αν συσχετιστεί με την έννοια του πολιτισμού (civilization). Η έννοια του «εκπολιτισμού» (civilizing) ήταν ήδη γνωστή από τον 18ο αιώνα. Σήμαινε τη συνύπαρξη των ανθρώπων στο πλαίσιο μιας κοινωνικής οργάνωσης. (Civil σήμαινε κόσμιος, μορφωμένος, ευγενής, και εδραζόταν στον πολίτη, *civis*, και την πολιτεία, *civitas*, και κατ' επέκταση στην κοινωνία των πολιτών, *civil society*.) Όμως τον 19ο αιώνα ο «πολιτισμός», μια νέα λέξη που εξέφραζε τη σύγχρονη έννοια, άρχισε να σημαίνει κάτι περισσότερο από αυτό, να εκφράζει κάτι διαφορετικό. Σήμαινε ένα εξελιγμένο στάδιο ανάπτυξης, σε αντιδιαστολή προς το αντίθετό του, τη βαρβαρότητα (barbarism). Υποδείκνυε μια εκκοσμικευμένη διαδικασία ανάπτυξης που υποδήλωνε την πρόοδο· μια ιστορική διαδικασία που κορυφωνόταν με τον τελικό της στόχο, την κατάκτηση του

τελικού σταδίου ανάπτυξης, της οποίας πρότυπο ήταν ο μητροπολιτικός πολιτισμός της Αγγλίας και της Γαλλίας (ως οι αυθεντικοί κληρονόμοι του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού) (1). Αυτό ήταν το ιστορικό ορθολογικό θεμέλιο του Διαφωτισμού (2).

Οι Γάλλοι και οι Άγγλοι κοινωνικοί θεωρητικοί της εποχής αντιλαμβάνονταν την ιστορία της κοινωνίας ως μια σταδιακή εξέλιξη από απλούστερα προς πολυπλοκότερα επίπεδα οργάνωσης και λειτουργίας. Για παράδειγμα, έκαναν λόγο για την «πρωτόγονη ορδή», την υποτιθέμενη αρχέγονη προϊστορική συλλογικότητα από την οποία αναδύθηκαν και εξελίχθηκαν όλες οι μεταγενέστερες ανθρώπινες κοινωνίες — μια συλλογικότητα στην οποία δεν υπήρχαν διαίρεση ή καταμερισμός εργασίας, έμφυλοι ρόλοι και κοινωνικοί θεσμοί, όπως η οικογένεια. Από την ομοιογενή αυτή συλλογικότητα αναπτύχθηκε η κοινωνία σε διαδοχικά στάδια πολυπλοκότητας και διαφοροποίησης— όπως η διαίρεση εργασίας, τα συστήματα θρησκευτικής πίστης, η τεχνολογική ανάπτυξη, η εμφάνιση του κράτους. Με άλλα λόγια, υπήρξε μια εξέλιξη από το απλό προς το πολύπλοκο, από το ομοιογενές προς το ετερογενές.

Με αυτό τον τρόπο η δυτικοευρωπαϊκή κοινωνία, μια κοινωνία αστική, τεχνολογική, ελεγχόμενη από συγκεντρωτικά κράτη, έγινε το ένα και μοναδικό πρότυπο με βάση το οποίο όφειλαν να κρίνονται και να αξιολογούνται όλες οι υπόλοιπες κοινωνίες. Όσες κοινωνίες δεν είχαν φτάσει σε αυτό το στάδιο του ευρωπαϊκού πολιτισμού θεωρούνταν οπισθοδρομικές, καθυστερημένες, αργοκίνητες ή ανίκανες να επιτύχουν αυτή την οργανική ανάπτυξη, αυτή τη φυσική κοινωνική εξέλιξη προς το ευρωπαϊκό ιδεώδες.

Ωστόσο, οι θεωρίες αυτές περί ιστορικής κοινωνικής εξέλιξης ήταν εικοτολογικές, στηρίζονταν σε υποθέσεις. Χρειάζονταν μια επιστημονική νομιμοποίηση. Αυτή επιτεύχθηκε τον 19ο αιώνα με τις θεωρίες του Δαρβίνου περί βιολογικής εξέλιξης. Η ιδέα της κοινωνικής εξέλιξης που κυκλοφορούσε έως τότε απέκτησε επιστημονική εγκυρότητα όταν ο Δαρβίνος (Darwin) δημοσίευσε την *Καταγωγή των Ειδών* (*On the Origin of Species*) το 1859 υποστηρίζοντας τη φυσική επιλογή (natural selection) (3).

Οι κοινωνικές επιστήμες, αλλά και οι λαϊκές αντιλήψεις, θεωρούσαν

την κοινωνία ως μια συνέχεια του φυσικού κόσμου. Η κοινωνία ήταν σαν ένας τεράστιος βιολογικός οργανισμός και τα άτομα εντός της, τα οποία διαφοροποιούνταν ως προς το φύλο και τις ενασχολήσεις τους, ήταν τα διάφορα μέλη του σώματος. Συντονιζόμενα, τα μέλη αυτά συνεισέφεραν στη λειτουργία του οργανικού συνόλου.

Η κοινωνιοβιολογία, όπως θα γινόταν γνωστή αργότερα, βασίστηκε στην υπόθεση ότι οι ροπές της ανθρώπινης κοινωνικής συμπεριφοράς είναι εκφράσεις των αναγκών και των παρορμήσεων του ανθρώπινου οργανισμού — μια τάση που την έχει καλλιεργήσει στην ανθρώπινη φύση η βιολογική εξέλιξη. Επομένως, η κοινωνική εξέλιξη είναι το συμπεριφορικό αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης οργανισμών με βιολογικά προκαθορισμένες ροπές.

Από την παρείσφρηση των βιολογικών θεωριών του Δαρβίνου στην ιστορία της κοινωνίας [βλ. Herbert Spencer (4)] προέκυψαν και/ή ενισχύθηκαν δύο καίριας σημασίας ιδέες: α) ο λεγόμενος κοινωνικός δαρβινισμός και β) η αριστοκρατική αντίληψη της κουλτούρας.

Ο κοινωνικός δαρβινισμός συνίσταται στις διάφορες απόπειρες να μεταφερθούν οι βιολογικοί νόμοι στην κοινωνικοοικονομική σφαίρα μέσω παραλληλισμών ανάμεσα στη βιολογική και την κοινωνική εξέλιξη. Ως πολιτικό δόγμα, ο κοινωνικός δαρβινισμός ενίσχυσε τις λαϊκές δοξασίες περί φυλετικής ανωτερότητας των Ευρωπαίων. Η ευρωπαϊκή κοινωνία ήταν μια έκφραση της ανώτερης ευρωπαϊκής βιολογικής συγκρότησης σε σύγκριση με τις τριτοκοσμικές κοινωνίες. Εν ολίγοις, εάν η κοινωνική συμπεριφορά και οργάνωση είναι έκφραση της βιολογίας μας, το γεγονός ότι οι Ευρωπαίοι διέθεταν την πολυπλοκότερη κοινωνική οργάνωση αποδείκνυε τη βιολογική τους υπεροχή.

Επιπλέον, ο κοινωνικός δαρβινισμός, στην εκλαϊκευμένη του μορφή, εφάρμοζε θεωρίες γενετικής υπεροχής εντός της ευρωπαϊκής κοινωνίας, θεωρητικοποιώντας την κατωτερότητα των αγροτών, των υποδεέστερων κοινωνικών στρωμάτων, των φτωχών, των εγκληματιών, των διανοητικά ανάπηρων και των γυναικών.

Συνεπώς, η αριστοκρατική αντίληψη της κουλτούρας ήταν απόρροια του κοινωνικού δαρβινισμού. Η όλη ιδέα της μονογραμμικής εξελικτι-

κής ανάπτυξης με αποκορύφωμα το υπάρχον στάδιο της ευρωπαϊκής κοινωνίας συνεισέφερε στην ταύτιση της ευρωπαϊκής κουλτούρας με τα πολιτισμικά επιτεύγματα, την εκπαίδευση και τους λεπτούς κοινωνικούς τρόπους. Κατά συνέπεια, οι κατώτερες κοινωνικές τάξεις στερούνταν δική τους πραγματική κουλτούρα. Ήταν ο Άλλος μέσα στην κοινωνία, και ως εκ τούτου έπρεπε να ελέγχονται, να παρακολουθούνται και να τιθασεύονται από τους κανονιστικούς κοινωνικούς θεσμούς όπως η Εκκλησία, η πατριαρχική οικογένεια, οι νομικές υπηρεσίες, οι οργανισμοί στέγασης φτωχών, τα ψυχιατρεία και οι φυλακές.

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή, το διανοητικό κλίμα της εποχής κατά την οποία αναπτύχθηκε η ανθρωπολογία χαρακτηριζόταν —πέραν της εξελικτικής εικοτολογίας— από τα θριαμβευτικά επιτεύγματα των φυσικών επιστημών όπως η γεωλογία και η βιολογία. Χαρακτηριστικά, η στρωματογραφική γεωλογία του Charles Lyell (5) αναδιάρθρωσε το χρονικό βάθος της Γης και έθεσε εξελικτικές μορφολογικές αξιωματικές αρχές. Οι έρευνες του Δαρβίνου για την προσαρμογή των ειδών σε συγκεκριμένα οικοσυστήματα κατέδειξαν τη δυναμική της εξελικτικής ανάπτυξης. Αυτά τα επιτεύγματα ήρθαν να συμπληρώσουν οι αρχαιολογικές ανακαλύψεις. Το ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύσσονταν οι ιδέες της εποχής περιλάμβανε αρχαιολογικές ανακαλύψεις στη Μέση Ανατολή, οι οποίες προώθησαν την επίγνωση των απαρχών της κουλτούρας με τους πρώτους ανθρώπινους οικισμούς, καθώς και της κοινοτικής προέλευσης των κοινωνιών. Επιπροσθέτως, όλοι οι παραπάνω παράγοντες συνέπεσαν με τη δυτική ηγεμονία στην παγκόσμια σκηνή: Η Ευρώπη επεκτάθηκε στον μη ευρωπαϊκό κόσμο διαδίδοντας τον πολιτισμό. Με την επέκταση της αποικιοκρατίας, καθώς οι Ευρωπαίοι ανακάλυψαν νέες περιοχές και κουλτούρες, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για τη σύγκριση ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κρατικά συστήματα και στις μη ευρωπαϊκές, μη κρατικές κοινωνίες.

Όπως ήδη είδαμε, την εποχή εκείνη η κουλτούρα ήταν συνδεδεμένη με τη βαθμιαία συσσώρευση των χαρακτηριστικών εκδηλώσεων της ανθρώπινης δημιουργικότητας, όπως η τέχνη, η επιστήμη, η γνώση, ο εξευγενισμός, οι καλοί τρόποι. Αυτό όμως ήταν και το νόημα του πολιτισμού: η επίτευξη αυτών των αξιών. Επομένως κουλτούρα και πολιτισμός

εκφραστή, περί τις αρχές του 20ού αιώνα, τον Franz Boas (6), ο οποίος θεωρείται και ο «πατέρας της Ανθρωπολογίας».

Ο Boas (Μπόαζ) διαχώρισε την έννοια της κουλτούρας από αυτήν του πολιτισμού. Η κουλτούρα, εξήγησε, δεν είναι έννοια ενική, μια μονοδιάστατη κίνηση πάνω σε εξελικτικές γραμμές με κορύφωση τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Η κουλτούρα είναι έννοια πληθυντική: αναφέρεται στις κουλτούρες των επιμέρους ανθρώπινων ομάδων. Υπάρχουν πολλές πραγματικότητες και εμπειρίες, από τις οποίες καμία δεν είναι ηθικά ανώτερη από τις υπόλοιπες. Με τον τρόπο αυτό ο Boas σχετικοποίησε και εκδημοκράτισε την έννοια της κουλτούρας. Όλες οι κοινωνίες έχουν τη δική τους μοναδική και εσωτερική ιστορία, τα δικά τους αναπτυξιακά σχήματα. Η ευρωπαϊκή ιστορική εξέλιξη είναι μόνο μία εκδοχή από τις πολλές που έχουν συμβεί. Αυτή ήταν η γνωστή θέση του Boas για τον **πολιτισμικό πλουραλισμό και σχετικισμό**. (7) Η εγκατάλειψη της ιδέας ενός μοναδικού προτύπου βάσει του οποίου αξιολογούνται όλες οι υπόλοιπες κουλτούρες σήμαινε ότι οι μη κρατικές κοινωνίες δεν ήταν πλέον δυνατόν να θεωρούνται απλώς μεταβατικές φάσεις σε μια εξελικτική τελεολογία. Απέκτησαν σύγχρονη εγκυρότητα.

Στην καρδιά της προσέγγισης του Boas για τον πολιτισμικό πλουραλισμό, τον σχετικισμό και την αλληλεπίδραση την οποία αποκάλεσε διάχυση (diffusion), βρίσκεται η αρχή του Boas περί πολιτισμικού **αυτοστοχασμού** (self-reflexivity) (8):

Η κεντρική έννοια του αυτοστοχασμού στην ανθρωπολογία έχει στόχο να εξερευνήσει την επιστημολογική δυναμική του πολιτισμικού υπόβαθρου των ίδιων των ερευνητών όταν αυτοί έρχονται αντιμέτωποι με την πολιτισμική και ιστορική διαφορετικότητα στην επιτόπια έρευνα, είτε μέσα στη δική τους κουλτούρα είτε σε μακρινές, ξένες περιοχές και κουλτούρες. Σε αυτές ακριβώς τις διαπολιτισμικές καταστάσεις, που αποσταθεροποιούν τις ταυτότητες και θρυμματίζουν τους κοινωνικούς και ιστορικούς προϊδεασμούς, αποκτά τη μέγιστη ορατότητά της η κουλτούρα ως μορφή (Seremetakis, 2017).

Με αυτή την έννοια ο Boas ακολούθησε τον Rousseau ο οποίος, την εποχή της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας, παρότρυνε τους Ευρωπαίους να ταξιδέψουν, να ανακαλύψουν άλλες μορφές κοινωνίας — αυτό εμπειρική είχε τη δυνατότητα αναδρομής στον χρόνο με σκοπό την ανακάλυψη των απαρχών της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Υποστήριζε τη διαπολιτισμική εξερεύνηση, παροτρύνοντας τους Ευρωπαίους να μελετήσουν εμπειρικά τις μη ευρωπαϊκές κοινωνίες ως μια διαδικασία αυτοανακάλυψης, να ανακαλύψουν δηλαδή εκείνα τα μέρη της ανθρώπινης ταυτότητάς τους που είχαν υποταχθεί στην εξελικτική πορεία προς τον πολιτισμό. Ο Rousseau υπήρξε αυστηρός επικριτής του «πολιτισμού» (civilization). [Βλ. Lévi-Strauss (1963) για τον Rousseau.]

Η σκέψη του φιλοσόφου και θεωρητικού Jean-Jacques Rousseau (9) βασίζεται στην αναγνώριση της μετατόπισης του κέντρου βάρους (decentering) της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Ο Rousseau είδε την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου, το αποικιακό εγχείρημα και τη διάνοιξη εμπορικών οδών προς άλλες κοινωνίες ως μια ιστορική ευκαιρία για να οικοδομηθεί μια πληρέστερη γνώση της ανθρωπότητας. Έτσι, εισήγαγε ένα από τα **θεμελιώδη θέματα της Ανθρωπολογίας**: το ταξίδι, την κίνηση στον χώρο και στον χρόνο ως μεταφορά για τη μετατόπισή μας από το «κέντρο» προς το άγνωστο. Τη διαδικασία αυτή του ταξιδιού και της μετατόπισης ο Rousseau τη συνδύασε με το καθήκον της συγγραφής μιας αναφοράς, ενός ρεπορτάζ, που θα αναπαριστούσε τις εμπειρίες του ταξιδιώτη από όσα είδε, αισθάνθηκε και βίωσε. Για τον Rousseau η διαδρομή στο άγνωστο και η μετατροπή της σε κείμενο δεν είχαν σκοπό να καταστήσουν τον άγνωστο κόσμο αντικείμενο γνώσης, αλλά να συμβάλουν στη συγκρότηση μιας πιο ξεκάθαρης αντίληψης για τους Ευρωπαίους. Ο ερευνητής θα παρατηρούσε όχι μόνο τους άλλους αλλά και τον εαυτό του κατά τη διαδικασία της παρατήρησης. Η θεμελιώδης αυτή σχέση του εαυτού με τον άλλο ήταν μια διάταξη που ενσάρκωνε την εμπειρία του απο-κεντρισμού και παρήγε τη γνώση που προερχόταν από την εμπειρία αυτή. Με τον τρόπο αυτό ο Rousseau υπήρξε ο πρόδρομος της ανθρωπολογικής έννοιας του αυτοστοχασμού. Ο Rousseau θεωρούσε ότι, για να μελετήσει κανείς τον Άνθρωπο ως παγκόσμια κατηγορία και

παράλληλα να μελετήσει τον εαυτό του, ήταν απαραίτητο να ξεκινήσει μια διαδικασία αποστασιοποίησης (distancing). Η αποστασιοποίηση μέσω της μελέτης του εαυτού διά μέσου της παρατήρησης του Άλλου ήταν ο πρωταρχικός μηχανισμός απόδρασης από αυτό που αργότερα θα χαρακτηριζόταν στην καθαυτό Ανθρωπολογία με τον όρο «εθνοκεντρισμός» (ethnocentrism). (10)

Ο **εθνοκεντρισμός** στην ανθρωπολογία ορίζεται ως η *πεποίθηση* ότι τα φυσικά χαρακτηριστικά μιας συγκεκριμένης ομάδας, η γλώσσα, η θρησκεία και ο τρόπος ζωής, είναι οι μόνες φυσικές και απόλυτες μορφές, επομένως ανώτερες από όλες τις άλλες, οι οποίες παρουσιάζονται ως κατώτερα ή αρνητικά φαινόμενα. Ο εθνοκεντρισμός ως *πρακτική* είναι η επιβολή των πολιτισμικών μας αξιών στους άλλους (βλ., για παράδειγμα, τον ναζισμό στην Ιστορία). (11)

Ο Rousseau είχε επίγνωση του πόσο η αποικιοκρατία ήταν συνυφασμένη με την κυριαρχία μιας κοινωνίας πάνω σε μια άλλη, και αυτός ήταν ο λόγος που δεν δεχόταν να κατατάξει ούτε καν τους πιθήκους στα μη ανθρώπινα είδη. Ωστόσο ο ευρωπαϊκός αποικισμός και η δημιουργία των ευρωπαϊκών αυτοκρατοριών δημιούργησαν τις κοινωνικές συνθήκες για την ανάπτυξη της Ανθρωπολογίας του 19ου αιώνα, η οποία είδε τις αποικιακές σχέσεις της Ευρώπης με τις άλλες χώρες ως απόδειξη της ανωτερότητας της πρώτης. **Μολονότι οι επιστήμονες δεν πίστευαν πλέον ότι η Ιστορία και η κοινωνία ακολουθούν οδηγίες γραμμένες από τον Θεό, χρησιμοποίησαν την αυξανόμενη γνώση τους για τη Φυσική και τη Βιολογία ώστε να υποκαταστήσουν τον νόμο του Θεού με τον νόμο της Φύσης.** Έτσι, θεωρούσαν ότι οι κοινωνίες υπόκεινται στους φυσικούς νόμους και ότι οι αιτιοκρατικοί μηχανισμοί της φύσης, βασισμένοι στη μελέτη της Ανατομίας, της Χημείας, της Βοτανικής και της Ζωολογίας, παρείχαν τις μεθόδους για τη μελέτη των ανθρώπινων κοινωνιών. Η θεμελιώδης αρχή που ως επί το πλείστον ενέπνεε τον κοινωνικό στοχασμό του 19ου αιώνα ήταν ότι, όπως στη φύση, η ανάπτυξη της ανθρώπινης κοινωνίας ήταν δυνατόν να περιγραφεί ως μια κίνηση από το απλό προς το πολύπλοκο, από το ομοιογενές προς το ετερογενές.

Εθνογραφική Έρευνα ή Συγκριτική Ταξινομική Μεθοδολογία;

Κατά τον Boas, η βιολογία είναι κάτι που όλοι μοιραζόμαστε, αλλά την ιστορική εξέλιξη δεν τη μοιραζόμαστε όλοι. Από τη στιγμή που αρχίζουμε να αναφερόμαστε στην ιστορική εξέλιξη, απελευθερωνόμαστε από τον βιολογικό ντετερμινισμό. (12)

Στη συγκριτική ταξινομική μεθοδολογία του 19ου αιώνα ο Boas αντιπρότεινε την ιστορική μέθοδο. (13) Υποστήριξε ότι αυτού του είδους οι ταξινομήσεις και κατατάξεις ήταν πολύ απλοϊκές. Τα φαινομενικώς όμοια φαινόμενα τα οποία κατατάσσουν μαζί οι υποστηρικτές του εξελικτισμού είναι στην πραγματικότητα προϊόντα πολύ διαφορετικών ιστορικών διαδικασιών. Επομένως, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως δεδομένη η ομοιότητα των αιτιών τους. Επιπροσθέτως οι εξελικτιστές, προκειμένου να εντάξουν τα φαινόμενα σε μια εξελικτική ακολουθία, τα αποκόπτουν από το άμεσο κοινωνικό τους πλαίσιο. Η συγκριτική μέθοδος δεν δημιουργεί απλώς ταξινομήσεις για να συγκρίνει όμοια φαινόμενα, αλλά στην πραγματικότητα στοχεύει στην πρόβλεψη. Στη σκέψη του 19ου αιώνα, η φυλή (δηλαδή τα φυσικά χαρακτηριστικά), η γλώσσα και η κουλτούρα θεωρούνταν ως αλληλοεξαρτώμενες μέσω αμφιμονοσήμαντων σχέσεων (one-to-one relations). Με άλλα λόγια, η φάση ή το στάδιο της εξέλιξης μιας συγκεκριμένης κοινωνίας μπορούσε να συναχθεί από τη φυσική της τυπολογία. Συνεπώς, η γλωσσική και γνωσιολογική εκκρότηση της εν λόγω κοινωνίας μπορούσε να προβλεφθεί.

Μπορούμε να αντιληφθούμε τις συνέπειες από την εφαρμογή αυτής της αντίληψης στις γυναίκες και στις υπόλοιπες αποκαλούμενες «υποδεέστερες» ομάδες εντός της ευρωπαϊκής κοινωνίας.

Ο Boas κατέδειξε μέσω **εκτενών εθνογραφικών ερευνών** ότι δεν υπάρχει καμία σύνδεση ανάμεσα στα φυλετικά, φυσικά χαρακτηριστικά, στα γλωσσολογικά στάδια και στην πολιτισμική πολυπλοκότητα. Συνάντησε κοινωνίες που μοιράζονταν την ίδια γλωσσολογική βάση αλλά διαφορετικά πολιτισμικά πρότυπα (όπως λαογραφία, μυθολογία), και φυλές που μοιράζονταν κοινά πολιτισμικά πρότυπα αλλά χρησιμοποιούσαν εντελώς διαφορετικές διαλέκτους (είχαν, δηλαδή, γλώσσες με διαφορετικά

επίπεδα οργανωτικής πολυπλοκότητας). Επιπροσθέτως, κατέδειξε ότι σε πολλές περιπτώσεις η γλώσσα εξελίχθηκε ιστορικά από πολύπλοκες προς απλούστερες μορφές και όχι το αντίστροφο.

Ο Boas συνεπώς διαχώρισε την «κοινωνία» από τη «φύση», και την κουλτούρα από τον βιολογικό ντετερμινισμό. (Το ίδιο είχε κάνει νωρίτερα ο Marx από ένα διαφορετικό θεωρητικό πλαίσιο.) Αν οι θεωρητικοί του 19ου αιώνα βιολογικοποίησαν τις πολιτισμικές μορφές (συμπεριλαμβανομένης της αντίληψης για τις γυναίκες), ο Boas πολιτισμικοποίησε ό,τι προηγουμένως θεωρείτο μόνο βιολογικό. Ας σκεφτούμε, για παράδειγμα, τη διαφορά ανάμεσα στη βιολογική εμπειρία της γέννησης και στην κοινωνική εμπειρία της ανατροφής ενός παιδιού, ή ας σκεφτούμε το σεξ ως αναπαραγωγή σε αντιδιαστολή προς το σεξ ως απόλαυση.

Η σημαντική αυτή συνεισφορά του Boas, σε συνδυασμό με την ιδέα του περί πολιτισμικού πλουραλισμού, δηλαδή περί της ισοδύναμης αξίας των πολιτισμικών πραγματικοτήτων, έδωσε το θεωρητικό έναυσμα για την ανάπτυξη των **Σπουδών Φύλου** (Gender Studies): την ανάλυση των διαφορών, των συμπεριφορών και των ρόλων των φύλων ως πολιτισμικών κατασκευών μέσω της πολιτισμικής αναπαράστασης και εικονοποιίας.

Σημειωτέον ότι εδώ έγκειται η διαφορά ανάμεσα στον Boas και στις πιο σύγχρονες ανθρωπολογικές μελέτες φύλου. Οι τελευταίες δεν αντιμετωπίζουν πλέον τη βιολογικοποίηση της κουλτούρας κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα ως επιστημονικό σφάλμα, αλλά ως προϊόν ιστορικών προσδιορισμένων πολιτικών ιδεολογιών και κοινωνικών θεσμών.

Η **ιστορική μέθοδος του Boas** βασίζεται στην υπόθεση ότι τα πολιτισμικά φαινόμενα, έθιμα και πρακτικές πρέπει να εξετάζονται εντός των κοινωνικο-ιστορικών πλαισίων της κάθε επιμέρους κουλτούρας, ώστε να εντοπίζονται οι δυνάμεις –περιβαλλοντικές, κοινωνικές, ψυχολογικές, ιστορικές– οι οποίες τα διαμόρφωσαν και τους προσέδωσαν τη μορφή και το περιεχόμενο που τώρα έχουν. Για τον Boas, επομένως, ο τρόπος μελέτης των πολιτισμών είναι μέσω της εθνογραφικής έρευνας – κοινώς, έρευνας πεδίου ή επιτόπιας έρευνας. (Η εθνογραφική έρευνα ως συμμετοχική παρατήρηση αναλύεται στο Κεφάλαιο 2.)

Διάχυση ή Ανεξάρτητη Επινόηση;

Η μελέτη μιας κουλτούρας ή μιας πολιτισμικής ομάδας με τους δικούς της όρους δεν σημαίνει τη μελέτη της ανεξάρτητα από τις εξωτερικές δυνάμεις. Για τον Boas, καμία κουλτούρα δεν υπάρχει σε απομόνωση και αυτάρκεια. Αυτό γεννά το ερώτημα: Πώς παράγονται οι νέες ιδέες, συμπεριφορές και πεποιθήσεις; Άραγε είναι απλώς ατομικές επινοήσεις; Οι εξελικτιστές αντιλαμβάνονταν την ανθρώπινη δημιουργικότητα ως ανεξάρτητη επινόηση. Ο Boas, αντιθέτως, έκανε λόγο για **διάχυση** (diffusion).

Η διάχυση των πολιτισμικών στοιχείων σε μεγάλες γεωγραφικές αποστάσεις ήταν ήδη επαρκώς τεκμηριωμένη. Ο Boas ενδιαφερόταν για τη δυναμική με την οποία μια συγκεκριμένη κοινωνία υιοθετούσε νέες ιδέες και συμπεριφορές εξωτερικές προς την ίδια και τις τροποποιούσε σύμφωνα με προϋπάρχοντα πρότυπα. (14)

Η κριτική του στην αντίληψη περί ανεξάρτητης επινόησης επικεντρωνόταν στην ιδέα ότι ο πολιτισμός δεν είναι προϊόν της μεγαλοφυΐας ενός και μόνο λαού. Υπάρχει διάχυση των πολιτισμικών στοιχείων. Και το σημαντικό είναι πώς αυτά τα νέα στοιχεία υιοθετούνται, τροποποιούνται ή απορρίπτονται από τις διάφορες κουλτούρες.

Σε αντιδιαστολή, επομένως, προς την εξελικτική ιδεολογία —την τέλεια νομιμοποίηση της αποικιοκρατίας—, η οποία θεωρούσε ότι τα πολιτισμικά στάδια συνδέονταν με τα εγγενή επίπεδα ευφυΐας συγκεκριμένων λαών, ο Boas υποστήριζε ότι η Ιστορία και τα ιστορικά γεγονότα ασκούν μεγαλύτερη επίδραση στην ανάπτυξη σύνθετων μορφών. Δεν υπάρχει καμία ένδειξη στην Ιστορία, έλεγε, που να μας δείχνει ότι κάποια φυλή ή πολιτισμική ομάδα είναι πιο προικισμένη από κάποια άλλη. Υπάρχουν πολλές πολιτισμικές πραγματικότητες και εμπειρίες και καμία από αυτές δεν είναι ηθικώς ανώτερη από τις άλλες.

Πολιτισμική Μετάδοση και Αφομοίωση

Η αντίληψη του Boas για τη διάχυση συνδέεται στενά με την αντίληψή του για την πολιτισμική μετάδοση και αφομοίωση (enculturation ή ac-

culturation): τη μετάδοση και διασπορά τρόπων συμπεριφοράς, τρόπων σκέψης, γλώσσας και πεποιθήσεων. Ο Boas συνέδεσε την πολιτισμική αφομοίωση με τη θεωρία της μάθησης.

Για τους εξελικτιστές του 19ου αιώνα, η πολιτισμική αφομοίωση συνδεόταν με τα διάφορα εξελικτικά στάδια της κοινωνίας, δηλαδή τη μετάβαση από την αγριότητα στη βαρβαρότητα και από εκεί στον πολιτισμό. Το κληρονομημένο πολιτισμικό υλικό θεωρείτο ως μια «επιβίωση» από το παρελθόν, προορισμένη να εξαφανιστεί.

Ο Boas, αντιθέτως, θεωρούσε ότι η διαδικασία της πολιτισμικής αφομοίωσης, μέσω της οποίας τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά επιλέγονται, εντάσσονται ή αποκλείονται, μπορεί να συμβεί ανάμεσα σε διαφορετικές κουλτούρες ή ανάμεσα στις γενεές εντός της ίδιας κουλτούρας ως μια μορφή ασυνείδητης μίμησης. **Η κουλτούρα είναι ο ασυνείδητος προσδιοριστής της ανθρώπινης συμπεριφοράς.**

Η διαδικασία της πολιτισμικής αφομοίωσης γίνεται εμφανής στην περίπτωση της μελέτης της λαογραφικής παράδοσης. Ο Boas αντιλαμβανόταν τη **λαογραφική παράδοση** ως ένα τυπικό σώμα ιστορικά προσδιορισμένης γνώσης, μιας γνώσης κληρονομημένης η οποία εντέλει προσδιόριζε τη συλλογική συμπεριφορά στις πρωτόγονες κοινωνίες μέσω της ενίσχυσης των κοινωνικών θεσμών.

Σε αντίθεση με τους εξελικτιστές του 19ου αιώνα, οι οποίοι αντιλαμβάνονταν τη λαογραφική παράδοση ως μια δυσλειτουργική επιβίωση που κάποτε εναρμονιζόταν με την κοινωνία αλλά τώρα πλέον όχι, ο Boas θεωρούσε τη μελέτη της λαογραφίας ως μελέτη όλων των εκδηλώσεων της καθημερινής ζωής. Με αυτή την έννοια, η κουλτούρα του εξελιγμένου πολιτισμού, που διέπεται από την παράδοση και τα έθιμα, ήταν αντιληπτή από τον Boas ως παράδοση. **Η λειτουργία της επιστήμης στον πολιτισμένο κόσμο είναι ανάλογη με αυτή της μυθολογίας στην πρωτόγονη κοινωνία (ο κατά Boas πολιτισμικός σχετικισμός).**

Κατ' επέκταση, η ανθρώπινη δημιουργικότητα δεν είναι συνάρτηση του φυσικού νόμου, ούτε ο Άνθρωπος είναι εφευρέτης, όπως πίστευαν οι θεωρητικοί του 19ου αιώνα. Για τον Boas, οι άνθρωποι είναι ευφάνταστοι και επιδέξιοι επανερμηνευτές των δεδομένων συνθηκών της ύπαρξής τους.

Η Κουλτούρα ως Διαδικασία

Ο Boas υποστήριζε ότι, προκειμένου να κατανοήσουμε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό χαρακτηριστικό (συμπεριφορά, πίστη, σύμβολο κ.λπ.), θα πρέπει να το εξετάσουμε μέσα στα τοπικά ιστορικά και πολιτικοκοινωνικά πλαίσιά του. Καθώς όμως οι άνθρωποι μεταναστεύουν από μέρος σε μέρος, και καθώς αυτά τα πολιτισμικά πλαίσια αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου, τα στοιχεία και το νόημα μιας κουλτούρας αλλάζουν επίσης. Έτσι, ο Boas έδινε έμφαση στη σπουδαιότητα των τοπικών ιστοριών για την κατανόηση και την ανάλυση οποιασδήποτε κουλτούρας.

Αυτή η προσήλωση του Boas στην Ιστορία, η οποία αποκαλύπτει σε ποιο βαθμό τα χαρακτηριστικά διαχέονται από τόπο σε τόπο, τον οδήγησε στο να αντιληφθεί τα πολιτισμικά σύνορα ως διαπερατά. Και αυτό σε μια εποχή μάλιστα που άλλοι ανθρωπολόγοι, όπως οι Malinowski και Radcliffe-Brown (15) (της βρετανικής ανθρωπολογικής σχολής), θεωρούσαν τις υπό μελέτη κοινωνίες σαφώς οριοθετημένες.

Μετά τον Boas, όμως, οι ορισμοί της κουλτούρας ποικίλλουν στην μποαζιανή σχολή σκέψης. Για παράδειγμα, κατά το πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα δόθηκε έμφαση στη γνώση που προκύπτει από τη μάθηση και τη συσσώρευση εμπειρίας στο πλαίσιο της συνήθειας. Έτσι, η σχέση γονέα-παιδιού και η διαδικασία της κοινωνικοποίησης βρέθηκαν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της σχολής σκέψης γνωστής ως *Culture and Personality School* (Σχολής «Κουλτούρα και Προσωπικότητα»), στην οποία ανήκουν επιφανείς ανθρωπολόγοι όπως οι Margaret Mead, Ruth Benedict, Gregory Bateson (16) και άλλοι. Σχηματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπήρχαν δύο βασικοί ορισμοί και προσεγγίσεις της κουλτούρας, που άλλοτε συνδυάζονταν και άλλοτε όχι: η ιδεοποιητική (ideational) ή γνωστική (cognitive) και η προσαρμοστική (adaptive) προσέγγιση. Η πρώτη προσέγγιση εστίαζε στη γλωσσολογία, στα συμβολικά συστήματα, στις τελετουργίες, στα γνωστικά συστήματα και ταξινομήσεις και ασχολείτο με την κουλτούρα ως σύστημα νοημάτων, γνώσης, ιδεών και πεποιθήσεων που οργανώνουν τις αντιλήψεις των ανθρώπων και τις αναπαραστατικές και βιωματικές πραγματικότητες. Ήταν ένα επικοινωνιακό πρότυπο κουλτούρας. Η δεύτερη προσέγγιση υποστήριζε ότι τα ιδεοποιητικά συστήματα και τα κοινά νοήματα αναδύο-

νται και αναπτύσσονται κάτω από ορισμένους βιολογικούς-οικολογικούς περιορισμούς που διαφέρουν από ιστορική περίοδο σε ιστορική περίοδο και από κοινωνία σε κοινωνία. Η πολιτισμική ποικιλότητα προκύπτει από την αλληλεπίδρασή τους. Σε αυτές τις δύο προσεγγίσεις ήρθε να προστεθεί αργότερα η υλιστική (materialist, βλ. Marvin Harris) και η δομική-μαρξιστική (structuralist-marxist, βλ. Maurice Godelier) (17). Σε απάντηση δε αυτών και έλκοντας από τις θέσεις των Rousseau και Boas, ο Stanley Diamond πρόταξε τη διαλεκτική-κριτική ανθρωπολογία, που είχε κύριο στόχο να διερευνήσει και να τονίσει τις ανεπάρκειες του σύγχρονου πολιτισμού μέσω των κοσμοθεωριών των πρωτόγονων κοινωνιών.

Καμία από τις παραπάνω προσεγγίσεις δεν καλύπτει όλα τα θέματα και τις αναζητήσεις που έχουν διαμορφώσει και εμπλουτίσει την ανθρωπολογική σκοπιά κατά την ιστορική πορεία της Ανθρωπολογίας. Η διαλογική αναζήτηση για την κατανόηση της κουλτούρας των διαφόρων ανθρώπινων ομάδων συνεχίζεται.

Επιστήμη Τεσσάρων Πεδίων

Η ιστορική εξέλιξη της κατά Boas έννοιας της κουλτούρας έγινε η θεμελιώδης αρχή της **προσέγγισης των τεσσάρων πεδίων** (four-field approach) στην αμερικανική εθνολογική θεωρία. Τα τέσσερα πεδία ήταν: πολιτισμική ανθρωπολογία, φυσική-βιολογική ανθρωπολογία, ανθρωπολογική γλωσσολογία, αρχαιολογία. Στα τέλη του 19ου αιώνα και στον 20ό, προϋπόθεση για να μελετήσει κάποιος τις κουλτούρες των λαών, παρόντος και παρελθόντος, ήταν η σύγκλιση των διάσπαρτων αυτών επιστημονικών αναζητήσεων. Παραδοσιακά, λοιπόν, η ανθρωπολογία θεωρήθηκε επιστήμη τεσσάρων πεδίων, προβάλλοντας την ανάγκη για **διεπιστημονικότητα**. Ωστόσο στα τέλη του 20ού αιώνα, με την επικράτηση της υπερεξειδίκευσης, προέκυψε η τάση δημιουργίας υποκλάδων, καθένας από τους οποίους εξελίχθηκε σε ξεχωριστό επιστημονικό κλάδο, ανεξάρτητο από τους υπόλοιπους. Σήμερα που η διεπιστημονικότητα αποτελεί αίτημα στον παγκόσμιο επιστημονικό χώρο, η κατά Boas αντίληψη είναι άκρως επίκαιρη.

Κοινωνική ή Πολιτισμική Ανθρωπολογία;

Κουλτούρα και Κοινωνία είναι δύο όψεις του ίδιου συνόλου που συχνά διαχωρίζονται τεχνητά μεταξύ τους στις περισσότερες αναλύσεις. Εν προκειμένω, η κοινωνία είναι οι θεσμοί —θρησκευτικοί, οικονομικοί, οικογενειακοί— από τους οποίους αναφύονται και διά μέσου των οποίων εφαρμόζονται συστήματα κοινών νοημάτων (shared meanings). Έτσι, η κοινωνία ορίζεται ως ένα κοινωνικό σύστημα χαρακτηριζόμενο από εδαφικό διαχωρισμό και κοινή γλώσσα και κουλτούρα. Η κοινωνία είναι ένα άθροισμα ανθρώπων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Αν λοιπόν η κουλτούρα είναι ένα σύστημα κοινών νοημάτων το οποίο επιτρέπει την εκδήλωση της αλληλεπίδρασης, η κοινωνία μπορεί να θεωρηθεί η συνισταμένη όλων αυτών των αλληλεπιδράσεων.

Ως πρότυπο γι' αυτό μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη συμφωνική μουσική και ορχήστρα στη δική μας κοινωνία (όπως αρχικά συζητήθηκε από τον Roger Keesing, 1981). Η ορχήστρα είναι μια ιεραρχική κοινωνική δομή με συστήματα εντολής και υπακοής, διανομής ρόλων και καταμερισμού εργασίας. Ο ηγέτης είναι ο διευθυντής της ορχήστρας, που με τη σειρά της διαιρείται σε τομείς όπως έγχορδα, πνευστά, μπάσα, κρουστά. Καθένας από αυτούς τους τομείς παράγει διαφορετική τονικότητα και συνεισφέρει στον συνολικό ήχο με διαφορετικό τρόπο. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως καταμερισμός εργασίας ανάμεσα στον διευθυντή και στην ορχήστρα και ανάμεσα στα διάφορα τμήματά της. Υπάρχει επίσης μια διαίρεση στο εσωτερικό του κάθε τμήματος της ορχήστρας, λόγου χάρη, ανάμεσα στο πρώτο και δεύτερο βιολί και στα υπόλοιπα έγχορδα. Παρότι μπορούμε να περιγράψουμε τη διάταξη και τις διαιρέσεις της ορχήστρας, τους διάφορους ρόλους, καθήκοντα και υποχρεώσεις κάθε τμήματος, ακόμη και τους πιθανούς ήχους που μπορεί αυτό να παράγει, η ανάλυση αυτή δεν θα μας πει απολύτως τίποτε για το τι είδους μουσική παίζει η ορχήστρα. Για τον σκοπό αυτό χρειαζόμαστε το μουσικό θέμα, μουσικούς κώδικες αντίστοιχους με τους πολιτισμικούς, με τον ίδιο τρόπο που η κοινωνική οργάνωση της ορχήστρας είναι το αντίστοιχο της κοινωνικής δομής.

Εν ολίγοις, ούτε η μουσική ούτε η οργάνωση της ορχήστρας ξεχωριστά

μπορεί να περιγράψει πλήρως τι κάνει και πώς ακούγεται μια συμφωνική ορχήστρα.

Η συμφωνική ορχήστρα είναι ένας ιδιαίτερος τύπος κοινωνικού θεσμού στην κοινωνία μας. Έχει τη δική της ιστορία και οι απαρχές της τοποθετούνται στον 19ο αιώνα. Όμως η ορχήστρα μπορεί να συσχετιστεί με άλλους κοινωνικούς θεσμούς, όπως οι εταιρείες δίσκων, που αποτελούν μέρος της οικονομικής οργάνωσης της κοινωνίας μας, και από την άλλη μπορεί να συγκριθεί με καθιερωμένους θεσμούς όπως τα νοσοκομεία, τα σχολεία και οι φυλακές.

Η διάκριση ανάμεσα στην κουλτούρα και στην κοινωνική δομή χαρακτηρίσε τις διαφορές ανάμεσα στην αμερικανική και στη βρετανική σχολή ανθρωπολογίας.

Η συζήτηση που προηγήθηκε επικεντρώθηκε στον αμερικανικό ορισμό της κουλτούρας, όπως επηρεάστηκε από τον Boas. Ποια ήταν όμως η βασική αντίληψη της βρετανικής σχολής ανθρωπολογίας;

Η **Βρετανική Σχολή** έδινε έμφαση στην κοινωνική δομή, στον νόμο, στην πολιτική οργάνωση και στους κανόνες. Γι' αυτό και τόνιζε ιδιαίτερα τον ρόλο της συγγένειας στις κοινωνίες που μελετούσε, πρωτίστως στην Αφρική.

Υπήρξε απόγονος της κοινωνιολογίας του Durkheim, που είχε δύο συνεχιστές: τη βρετανική και τη γαλλική κοινωνική ανθρωπολογία, η οποία διαφοροποιήθηκε από τη γαλλική εθνολογία. Η κοινωνική δομή, η συγγένεια και η κοινωνική τάξη αναλύονται εδώ ως δομή παραγωγής και εφαρμογής των νόμων.

Ο δομισμός του Lévi-Strauss επιχείρησε να συνθέσει την εθνολογική και την κοινωνική ανθρωπολογία, θεωρώντας τα στοιχεία συγγένειας ως ανάλογα προς τις γλωσσικές δομές· όμως η έμφασή του στη γλώσσα διατήρησε την ιδέα μιας τυπικής διάταξης που μπορεί να επιδέχεται πολλαπλό περιεχόμενο. Ωστόσο, οι Αμερικανοί και οι Αυστραλιανοί μελανησιολόγοι

υποστήριξαν ότι οι συγγενικές δομές είναι εύπλαστες· είναι συμβολικές εικόνες που μπορούν να επαναπροσδιοριστούν ή να προσαρμοστούν στις εκάστοτε συνθήκες. Εν ολίγοις, δεν είναι ενδογενώς σταθερές μορφές, αλλά μεταβαλλόμενες (επι)τελεστικές μεταφορές (performative metaphors). Αυτό θα συζητηθεί περαιτέρω στο Κεφάλαιο 10.

Σύγχρονες σχολές ανθρωπολογίας με βρετανικό προσανατολισμό ορίζουν την κοινωνική ανθρωπολογία ως την επιστήμη που μελέτησε τις «κοινωνικές μορφές» σε μικρής κλίμακας κοινωνίες χρησιμοποιώντας πρακτικές, εμπειρικές μεθόδους για να ερευνήσει φιλοσοφικά προβλήματα σχετικά με τη φύση της ανθρώπινης ζωής και κοινωνίας. Μορφές όπως οι Bronislaw Malinowski, Marcel Mauss, Evans-Pritchard και Lévi-Strauss συνεισέφεραν με διακριτές θεωρητικές προσεγγίσεις εντός των κοινωνικών επιστημών. Επιπλέον,

από τη δεκαετία του 1960 η κοινωνική ανθρωπολογία επέκτεινε το πεδίο των εμπειρικών ερευνών της σε κοινότητες ανά την υφήλιο· μετακινήθηκε από τις αγροτικές τοποθεσίες, ώστε να συμπεριλάβει κωμοπόλεις και πόλεις· καταπιάνεται με ζητήματα παγκόσμιας επίδρασης στις τοπικές κοινωνίες, με τη λειτουργία των κρατών, τις πολιτικές του εθνικισμού και της εθνικότητας, τις επιχειρήσεις των διεθνών σωμάτων, τις παγκόσμιες θρησκείες, τις συγκρούσεις και τη βία, καθώς και με τα ισχυρά μέσα επικοινωνίας. Από ορισμένες απόψεις, η έρευνά της προσομοιάζει με την αντίστοιχη των καθιερωμένων κοινωνικών επιστημών... Η συγγραφή της εθνογραφίας θεωρείται επίσης πολύ υποκειμενική. Ταυτοχρόνως, η ακαδημαϊκή κοινωνική ανθρωπολογία διατηρεί την παλαιότερη και θεμελιώδη επιστημονική και συγκριτική στάση της... («Κοινωνική Ανθρωπολογία», ιστότοπος του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης).

Όπως επισημαίνει η Σερεμετάκη (Seremetakis, 2008, 2016), υπάρχει σήμερα μια τάση, υπό την πίεση της παγκοσμιοποίησης, να θολώνει η

διάκριση ανάμεσα στους όρους «κοινωνική» και «πολιτισμική ανθρωπολογία» στην Ευρώπη. Ωστόσο αυτή η ασάφεια στους όρους δεν καταργεί τις ιδεολογικές δομές που τους γέννησαν. Στην ελληνική κοινωνική ανθρωπολογία, για παράδειγμα, αυτό είναι εμφανές στις διπολικότητες (binarisms) γύρω από τις οποίες περιστρέφεται από αρχής η πλειονότητα των ανθρωπολογικών μελετών τόσο στη θεωρία όσο και στη μέθοδο, όπως αγροτικό-αστικό· είναι επίσης εμφανές στη γενική αντίληψη περί Ιστορίας, στον ελληνοκεντρισμό, στην έως τώρα δυσκολία προσέγγισης της νεωτερικότητας, δηλαδή τη θεωρητικοποίησή της με τον τρόπο που το έχουν κάνει προ πολλού οι μη ανθρωπολόγοι, καθώς και στη μετάφραση των ανθρωπολογικών όρων. (Βλ. επίσης τις σημειώσεις 8 και 11 του κεφαλαίου αυτού.)

Επιπροσθέτως, η εγκατάλειψη της διεπιστημονικότητας, που χαρακτήριζε την κατά Boas προσέγγιση των τεσσάρων πεδίων, υπέρ μιας κοινωνιολογίζουσας επιστημονικής και συγκριτικής προσέγγισης συνέτεινε στην περιθωριοποίηση των διαφόρων ανθρωπολογιών ως επιστημονικών κλάδων εντός των ανθρωπιστικών επιστημών και πέραν αυτών. Οπωσδήποτε κράτησε για υπερβολικά μεγάλο διάστημα την ανθρωπολογία μακριά από τις τέχνες και την οπτική κουλτούρα, τη λογοτεχνία και την Ιστορία.

Δεν είναι διόλου συμπτωματική η δήλωση του Jay Ruby (18) ότι:

σίγουρα δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι ο Franz Boas θα πρέπει να θεωρηθεί πρωτεργάτης στην οπτική ανθρωπολογία. Είναι, εν μέρει τουλάχιστον, υπεύθυνος για το γεγονός ότι η λήψη φωτογραφιών έγινε κανονιστικό μέρος της επιτόπιας εμπειρίας των ανθρωπολόγων, χαρακτηριστικό που μας διαφοροποίησε από άλλους μελετητές της ανθρωπίνης κατάστασης... Ο Boas ήταν από τους πρώτους που πρότεινε τη μελέτη του χορού και των κινήσεων του σώματος ως κουλτούρας... [οι εθνογραφικές έρευνές του] ήταν από τις πρώτες έρευνες που χρησιμοποίησαν κάμερα για να μελετήσουν τον χορό, να καταγράψουν τον χορό σε ταινία για ενδεχόμενη ανάλυση κατά τη σημειογραφία Laban... (19) (Ruby, 1980, σ. 7).

Όπως δήλωνε ο ίδιος ο Boas,

το τραγούδι και ο χορός συνοδεύουν όλα τα γεγονότα της ζωής των Kwakiutl (Κουακιούτλ)... οι πάντες υποχρεούνται να συμμετέχουν στο τραγούδι και στον χορό, με αποτέλεσμα ο διαχωρισμός ανάμεσα στον καλλιτέχνη και το ακροατήριο, που συναντάμε στη σύγχρονη κοινωνία μας, να μην υπάρχει στις πρωτόγονες κοινωνίες όπως αυτή των Ινδιάνων Kwakiutl. (20)

Τέλος, είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι το πρόσφατο ενδιαφέρον της αμερικανικής ανθρωπολογίας για τη «Δημόσια-Παιδαγωγική Ανθρωπολογία» (Public Anthropology), που αφορά τη διασύνδεση με το κοινό και τη διεύρυνση του ακροατηρίου της πέρα από τον ακαδημαϊκό χώρο, εδράζεται στην πεποίθηση του Boas ότι οι ανθρωπολόγοι πρέπει να εκφράζουν τη γνώμη τους για τα τρέχοντα δημόσια ζητήματα. Όντας ευαισθητοποιημένος στην εποχή του για τη φυλετική ανισότητα και την επικυριαρχία του ενός κράτους πάνω στο άλλο, έδινε συχνά διαλέξεις και έγραφε άρθρα σε εφημερίδες πάνω σε αυτά τα ζητήματα. Είναι ευρέως παραδεκτό ότι ο Boas έκανε περισσότερα από οποιονδήποτε άλλον στην Ιστορία προκειμένου να καταπολεμήσει τη φυλετική προκατάληψη. (21)

Ορίζοντας την Κουλτούρα

Ανακεφαλαιώνοντας και συνοψίζοντας την παραπάνω ανάλυση, μπορούμε να ορίσουμε την **κουλτούρα** ως τα νοηματικά συστήματα και τους κώδικες που μορφοποιούν και οργανώνουν την εμπειρία της καθημερινής ζωής. Σε αντιδιαστολή προς την αντίληψη που επικρατούσε κατά τον 19ο αιώνα για την κουλτούρα ως πολιτισμικό επίτευγμα, το ανθρωπολογικό πρότυπο της κουλτούρας είναι πλουραλιστικό, κοσμικό και δημοκρατικό. Η κουλτούρα εξισώνεται με τα εργαλεία και τα συνειδητά ή ασυνείδητα μέσα που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να εξαγάγουν και να προσδώσουν νόημα στην καθημερινή ζωή τους και, με βάση αυτά τα νοηματικά συστήματα, να οικοδομήσουν ή να συνεχίσουν τις κοινωνικές σχέσεις. Έτσι, **η κουλτούρα είναι ταυτοχρόνως υλική και συμβολική**. Συγκροτείται από ερμηνευτικές πρακτικές και **είναι ποιήσεις** —με την ελληνική έννοια του

όρου, δηλαδή υλική κατασκευή μαζί και φαντασία (Seremetakis, 1991/Σερεμετάκη, 1997). Υπό αυτή την οπτική, η κουλτούρα δεν είναι ενική αλλά πληθυντική έννοια —πολλές κουλτούρες συνυπάρχουν μέσα στους ίδιους εθνικούς και κοινωνικούς χώρους.

Οι νοηματοδοτικές πρακτικές και οι κώδικες είναι ταυτοχρόνως κληρονομημένοι και δημιουργούμενοι, παγκόσμιοι και τοπικοί, επιβαλλόμενοι εκ των άνω και αναδυόμενοι από κάτω, υλικοί συνάμα και πνευματικοί. Αυτό που παραμένει είναι η έννοια της καθημερινής ζωής, της κοινωνικής οργάνωσης του νοήματος, και το γεγονός ότι αυτή είναι συχνά ασυνείδητη, άκριτη, εθιμική ή αυτονομημένη (όπως στην περίπτωση των μέσων μαζικής ενημέρωσης). Η καθημερινή ζωή συγκροτείται από πρακτικές και πεδία νοηματοδότησης που υπερβαίνουν τα εθνικά, εθνοτικά, ακόμη και τα γλωσσικά σύνορα.

Στα παραδείγματα νοηματικών συστημάτων, κωδίκων και νοηματοδοτικών πρακτικών περιλαμβάνονται: χωρικές δομές, γνωσιακοί χάρτες, ηχοτοπία, τεχνικές σώματος, γλώσσα, οπτική επικοινωνία, χειρονομίες, υλική κουλτούρα, τεχνουργήματα ως φορείς μνήμης, οικοδομημένο περιβάλλον.

Συμπερασματικά, ο διαχωρισμός κοινωνικής δομής και κουλτούρας είναι μια πλάνη, γιατί η κοινωνική δομή πραγματώνεται μόνο ως υλικότητες που πρέπει να αναλυθούν συμβολικά. Τα συμβολικά συστήματα είναι τεχνικές μνήμης, σύνθετες εκτιμήσεις ιστορικής εμπειρίας που αναδομούν και αναπαράγουν την κοινωνική δομή σε καθημερινή βάση.

